DOI: [10.32702/2307-2105-2019.8.36](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.8.36)

УДК 336:368

М. М. Александрова,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту
Державний університет «Житомирська політехніка»
ORCID: 0000-0002-5862-6941
В. В. Довгалюк,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту
Державний університет «Житомирська політехніка»
ORCID: 0000-0003-2732-8818

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ТА РОЛЬ МІКРОСТРАХУВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Maryna Aleksandrova
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance and Credit
Zhytomyr Polytechnic State University
Vita Dovgaliuk
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance and Credit
Zhytomyr Polytechnic State University

ECONOMIC CONTENT AND THE ROLE OF MICROSURANCE AS AN ELEMENT OF SOCIAL PROTECTION

У статті висвітлено актуальні питання змісту мікрострахування як елемента соціального захисту, визначення його ролі в системі соціального забезпечення в державі, розглянуто виникнення мікрострахування, систематизовано підходи до визначення даного терміну та його особливості відносно класичного страхування. Розглянуто також можливості активного запровадження мікрострахування в Україні та його зв'язок із поведінковими фінансами й рівнем фінансової грамотності малозабезпеченого населення. В даному дослідженні сформовано особливості мікрострахування як виду діяльності страховика, як виду страхової послуги, а також встановлено чинники, що гальмують його розвиток в державі. Для розмежування страхових послуг мікрострахування та традиційного страхування можливо використати встановлення верхньої межі страхової премії на рівні 10% місячного прожиткового мінімуму.

The article deals with topical issues of the content of microinsurance as an element of social protection, defining its role in the social security system in the country, discusses the emergence of microinsurance, systematized approaches to defining this term and its features in relation to classic insurance. The possibilities of active introduction of microinsurance in Ukraine and its relation to behavioral finances and the level of financial literacy of poor people are also considered. In this study, the features of microinsurance as a type of activity of the insurer, as a type of insurance service are formed, as well as the factors that hinder its development in the state. Many problems in the state social protection system require the search for ways to improve it, including in the direction of formation and development of a micro-insurance system, which should be cheap,

mobile and accessible to the population. In Ukraine, the system of population protection includes such elements as state social programs, social measures of private and non-state pension funds, micro-insurance, which complement each other and extend the boundaries of social protection. The role of microinsurance in the social protection system, especially the poor, is manifested by the acquisition by the subjects of insurance relations of microinsurance products, which are specific to the rules of insurance, pricing and sale. Microinsurance is provided by insurance companies, mutual insurance companies, insurance organizations that specialize in microinsurance services and provide them to the poor. To differentiate between microinsurance and traditional insurance, it is possible to use the upper limit of the insurance premium at 10% of the monthly subsistence level. Microinsurance products are mainly intended for low-income citizens. Accordingly, simplicity and transparency of decisions, minimum costs, personal contact are prerequisites for successful distribution of such products. The development of microinsurance in Ukraine will be in the direction of agricultural insurance, taking into account the legislation on state support of agriculture, in the direction of the creation of mutual insurance companies and the application of the principles of public-private partnership.

Ключові слова: *ризик; страхування; мікрострахування; страховий захист; страховий продукт; страховик.*

Key words: *risk; insurance; microinsurance; insurance protection; insurance product; insurer.*

Постановка проблеми. Соціально-економічні та фінансові проблеми, такі як злидні, нерівність, незабезпеченість певних верств населення, руйнація, збитки й втрати в результаті настання страхових випадків, кліматичні негаразди, соціальна напруга тощо, мають суттєвий прояв також і у сфері страхування. Зазначене унеможлиблює активне використання громадянами методів та форм страхового захисту, масового придбання повномасштабних страхових продуктів враховуючи їх вартість. З метою вирішення даного питання в XIX ст. у найбільш розвинутих країнах світу почала формуватись система державного соціального захисту населення і з подальшим розповсюдженням у майже всіх країнах. Проте, сьогодні якість державного соціального захисту громадян залишається на невисокому рівні, а обсяги страхових виплат, в силу їх загальності та всеохоплюючого характеру, лягають важким тягарем на державні видатки та породжують настрій утриманців у значної частини населення.

Наявність багатьох проблем в системі державного соціального захисту вимагають пошук шляхів його покращення у тому числі у напрямку формування та розвитку системи мікрострахування, яке має бути дешевим, мобільним та доступним для населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням становлення та розвитку системи страхового захисту населення та впровадження мікрострахування приділяють увагу багато науковців і практиків, як А.П.Архіпова, В.Базилевич, Н.Внукова, О.Гаманкова, О.В.Димніч, Є.Ф.Дюжиков, О.Залетов, Є.В.Коломін, Н.В.Масленнікова, В.Опарін, Л.О.Орланюк-Малицька, М.Б.Ріппа, Н.В.Ткаченко, В.В.Тринчук, Т.О.Федорова, Г.В.Чернова, В.В.Шахов, Л.В.Шірінян, А.С.Шірінян та багато інших.

На думку багатьох дослідників однією із форм соціального захисту є комерційне страхування, яке в багатьох випадках є недоступним для широкого кола малозабезпечених в силу високої вартості страхових продуктів, а також низького рівня фінансової грамотності населення. Добровільне комерційне страхування в Україні не поширене серед населення, що знижує його можливості щодо управління ризиками, оскільки для певного прошарку громадян характерна ситуація постійного скорочення своїх фінансових можливостей. В державі, не зважаючи на певні економічні успіхи (підвищення пенсій та заробітних плат), проблема бідності стоїть доволі гостро. А чинна система соціального захисту має певні обмеження та труднощі, що вимагає її реформування шляхом створення нових елементів, які дозволяють населенню самостійно управляти своїми ризиками. Мікрострахування є досить новим напрямком діяльності страховиків, який успішно зарекомендував себе в інших країнах у якості інструмента удосконалення системи соціального захисту. Наприклад, уряди США, Китаю, Індії та низки європейських країн, створюючи відповідне правове поле, розглядають мікрострахування як ефективний елемент соціального захисту, активно беруть участь у його розвитку. В стратегії розвитку страхової діяльності в Україні простежується необхідність розширення можливості використання страхових послуг малозабезпеченими громадянами [7, С.17-18].

Постановка завдання. Висвітлити теоретичні та практичні аспекти сутності мікрострахування та його ролі в системі соціального захисту населення та малозабезпечених громадян, систематизувати підходи до розуміння мікрострахування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття мікрострахування вперше з'явилося як фінансова послуга у сфері мікрофінансування (мікрокредитування) за кордоном наприкінці XX ст. і в подальшому стало відносно незалежним.

На думку Нобелівського лауреата Мухаммада Юнуса мікрофінансування з'явилося і буде завжди там, де є бідність, безробіття, а тому позики в таких умовах будуть затребувані [3]. Його зародження відбулося в Бангладеш в 1976 році. Мікрофінансування – це не лише надання невеликих сум грошей малому бізнесу, індивідуальним підприємцям, домогосподарствам, а й програми підтримки бідних, боротьба з безробіттям, а також певний спектр фінансових послуг, у тому числі й з мікрострахування. В 1999 році цей термін з'явився в англійських публікаціях [1, С.8], у яких тлумачиться по-різному:

1) як механізм трансферу ризику – його характеризують низькі премії та ліміти відповідальності страховика, його розроблено для людей з низьким рівнем доходу, до яких неможливо застосувати схему типового соціального захисту;

2) як страхування населення з низьким рівнем доходу, яке здійснюється різними організаціями, що відповідають прийнятій практиці страхування. Тобто, ризиками відповідно полісу мікрострахування управляють на основі принципів страхування та фінансують за рахунок страхових премій;

3) як механізм захисту малозабезпечених та бідних людей від ризиків нещасного випадку, хвороби, смерті, стихійного лиха в обмін на страхові премії, враховуючи їх потреби, майновий інтерес доходу та рівень ризику;

4) як послуги із страхування, що дозволяють підприємцям та роботодавцям спрямовувати більше капіталу на розвиток свого бізнесу, одночасно зменшуючи ризики щодо майна, здоров'я або працездатності [1, С. 8-9]. Види страхових продуктів включають страхування життя, майна, здоров'я, інвалідності.

Офіційне визначення мікрострахування було надано Міжнародною організацією праці (МОП) і означає фінансовий механізм захисту населення з низьким рівнем доходу від загроз в обмін на регулярні виплати премій пропорційно ймовірності настання і розміру очікуваного збитку від реалізації ризику [4].

В сучасній науці мікрострахування розглядається в широкому та вузькому сенсі. В широкому розумінні – це особливий напрямок діяльності страховиків, пов'язаний із реалізацією певних страхових продуктів і надання відповідних послуг [5, С.2]. У вузькому розумінні мікрострахування – це група специфічних страхових продуктів, що орієнтовані на малозабезпечені верстви населення з позиції ризиків, які приймаються на страхування, страхових сум та страхових премій, методів дистрибуції, андерайтингу та ціноутворення [5, С.2]. Окрім того, з юридичної точки зору мікрострахування – це особливий вид цивільно-правових відносин зобов'язального права.

Вчені Л. Шірінян та А. Шірінян запропонували таке узагальнююче визначення: «Мікрострахування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів осіб з низькими доходами в обмін на низькі страхові премії за умов невеликих страхових сум, спрощеної системи страхування, високої частки страхових відшкодувань і невисокого прибутку постачальника таких послуг» [8, С.25].

В Україні система страхового захисту населення включає такі елементи, як державні соціальні програми, соціальні заходи приватних та недержавних пенсійних фондів, мікрострахування, що доповнюють один одного та розширюють межі соціального захисту. Кожний із вказаних елементів має свої особливості.

Стосовно мікрострахування, то його особливості пов'язані з діяльністю страховиків, страхових посередників, страхувальників, державного регулятора. Окрім того мікрострахування дозволяє об'єднати зусилля держави та приватного капіталу в соціальній сфері завдяки механізму державно-приватного партнерства, об'єднати зусилля самих страхувальників через створення товариств взаємного страхування.

До особливостей мікрострахування можна віднести:

- створення та продаж мікрострахових продуктів потребує скорочення адміністративно-господарських та аквізційних витрат, для зниження вартості таких продуктів, а також змін в організації діяльності страхової компанії,

- низький рівень винагород,
- розвиток співробітництва з соціально орієнтованими посередниками,
- використання нових страхових технологій,
- формування дешевих каналів збуту страхових продуктів,
- збільшення страхового поля,
- розширення кола страхувальників та підвищення рівня їх фінансової грамотності,
- прозорість страхового процесу і простота договору страхування,
- вибір актуальних страхових ризиків,
- підвищення рівня довіри між учасниками страхових відносин, зниження рівня інформаційної асиметрії між страховиком та страхувальником,

- посилення зв'язку з страхувальниками та державним регулятором, орієнтація на можливу державну підтримку, наприклад, у вигляді субсидій тощо.

Отже, мікрострахування, має свої особливості. Проте, як і традиційне страхування, виконує функції компенсації, вирівнювання ризику, а також соціальну і ґрунтується на базових принципах страхування.

Функція компенсації проявляється у відшкодуванні понесених втрат в результаті реалізації застрахованих ризиків. Компенсація збитку відбувається шляхом перерозподілу грошових ресурсів серед учасників мікрострахування. Функція вирівнювання ризику реалізується через забезпечення багатьох бідних домогосподарств страховим захистом, що призводить до покращення системи соціального захисту в країні. Соціальна функція мікрострахування проявляється в можливості для домогосподарств отримання захисту від наслідків соціальних ризиків, як втрата доходу, житла, майна тощо та стримує настрій утриманців у малозабезпеченого населення. Мікрострахування може використовуватись державою для зниження соціальної

напруги в суспільстві, розглядається як інструмент соціального вирівнювання та стримування зростання кількості малозабезпечених.

Вивчення даних Держкомстату України за 9 місяців 2017 - 2018 років про обсяги та структуру витрат домогосподарств за децильними (10%-ми) групами населення встановило, що в витратах домогосподарств не виділяються витрати на страхування [6]. Вочевидь, їх віднесено до статті «різні товари та послуги», частка яких коливається від 2,1 до 3,1% загальних споживчих витрат. Якщо припустити, що населення за мікрострахові послуги спроможне заплатити 1% місячного прожиткового мінімуму (з 1.07.2019р. – 1936 грн.), то сучасні щомісячні витрати на мікрострахування складатимуть 19,36 грн. або 232,32 грн. на рік[2]. При цьому прожитковий мінімум вважається базовим соціальним стандартом в Україні.

Якщо один раз на рік громадянин придбає страховий поліс, то верхня межа страхової премії такої мікрострахової послуги складатиме приблизно 10% його місячного прожиткового мінімуму. Це дозволяє розмежувати мікрострахування та традиційні страхові послуги. Для розвитку мікрострахового сегменту страхового ринку дослідження можливого попиту є вкрай важливим.

Вітчизняними вченими в 2011 році було проведено соціологічне дослідження відношення населення до мікрострахування та визначення бажаних розмірів страхових премій і страхових сум. Результати цього дослідження опубліковані в монографії Л.Шірінян, де зроблено висновки про можливості розвитку мікрострахування в Україні [8, С.186-188].

В нашій державі лише почала формуватись концепція мікрострахових послуг. Тому відкрита інформація щодо страховиків, які працюють в даній сфері, практично відсутня. А для просування мікрострахових продуктів необхідно мати інформацію про поведінкові настрої страхувальників та можливі й актуальні їх ризики. Такі дані є слабо структурованими. Проте, сучасна наука та практика має інструменти роботи з «bigdata», які можливо досить ефективно використовувати в мікрострахуванні. Окрім того швидко розвивається наука про поведінкові фінанси, що значно прискорює процес розповсюдження мікрострахування.

Мікрострахування за своїм змістом і принципами відповідає новим тенденціям в побудові системи соціального захисту, оскільки його продукти орієнтовані на малозабезпечені верстви населення.

Роль мікрострахування в системі соціального захисту, насамперед малозабезпечених, проявляється через придбання суб'єктами страхових відносин мікрострахових продуктів, що є особливими щодо правил здійснення страхування, ціноутворення та реалізації.

Мікрострахування здійснюють страхові компанії, товариства взаємного страхування, страхові організації, які спеціалізуються на мікрострахових послугах та надають їх малозабезпеченим верствам населення. Діяльність зазначених структур та їх розвиток в Україні гальмується такими головними чинниками як:

- відсутність законодавчих норм, що впорядковують даний вид діяльності, а також механізму регулювання та організацію діяльності мікростраховиків в країні,
- посилені вимоги до капіталу та резервів страховиків, що унеможлиблює появу нових невеликих страхових копаній для здійснення мікрострахування.

Саме страхові компанії, як показує закордонний досвід, активно займаються розповсюдженням мікрострахових продуктів, які повинні мати такі властивості, як бути зрозумілими для споживачів цих послуг, мінімізоване навантаження в структурі тарифу-брутто, бути соціально орієнтованими, мати високий попит, а також прозору процедуру страхових виплат, застосовувати франшизи, систему першого ризику й систему відновлювальної вартості, забезпечити масове залучення страхувальників тощо.

При реалізації мікрострахових послуг виникають також гальмуючі суб'єктивні чинники, як:

- психологічний аспект, адже люди схильні до оптимістичних уявлень щодо ймовірності реалізації ризику,
- освіта та рівень фінансової грамотності,
- обмеженість ресурсів домогосподарств,
- проблеми продовження договору страхування,
- проблеми взаємодії страховика і страхувальника, довіри, солідарної підтримки тощо.

Отже, мікрострахові продукти переважно призначені для малозабезпечених громадян. Відповідно, простота та прозорість рішень, мінімум витрат, особистий контакт є необхідними умовами успішної дистрибуції таких продуктів.

Розвиток мікрострахування в Україні буде відбуватися у напрямку сільськогосподарського страхування, враховуючи законодавство про держану підтримку сільського господарства, у напрямку створення товариств взаємного страхування та використання принципів державно-приватного партнерства.

Висновки. Таким чином, досліджуючи питання змісту та ролі мікрострахування як елементу страхового захисту, ми дійшли таких висновків.

Мікрострахування є новим сегментом страхового ринку України. Дане поняття визначається з позиції особливої діяльності страхової компанії з продажу мікрострахових продуктів, особливих видів страхових послуг, а також як особливий вид цивільно-правових відносин. Мікрострахування відокремлюється від традиційного страхування обсягами страхового покриття, актуальними ризиками, розмірами страхових премій та має низку особливостей. Даний вид страхових послуг орієнтований на малозабезпечене та бідне населення, є підсилюючою складовою системи соціального забезпечення в державі. Для розмежування традиційного страхування та мікрострахування доцільним є встановлення верхньої межі страхової премії на рівні 10% місячного прожиткового мінімуму.

Мікрострахові продукти мають свої властивості, відмінні від послуг традиційного страхування. А розвиток даного сектору страхового ринку має низку стримуючих та гальмуючих чинників, які потребують швидкого усунення.

Список літератури.

1. Дубова С.Е., Масленникова Н.В., Цыганов А.А. Микрострахование в системе социальной защиты: монография. М.: Прометей, 2019. 176 с.
2. Закон України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» від 23.11.2018 р. N 2629-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19> (24.07.2019).
3. Курінко Р. Відповідальне мікрострахування. *Особистий блог*. URL: <http://kurinko.com> (2.07.2019).
4. Масленникова Н.В. Микростраховые продукты и их роль в повышении доступности страховых услуг для малоимущих граждан и развитии системы социальной защиты Российской Федерации. *Russian economic online magazine*. 2016. №2. URL: <http://www.e-rej.ru/upload/iblock/79c/79c0cc85c23dd25f69766a2bad7b49b4.pdf> (15.07.2019).
5. Масленникова Н.В. Реализации принципов микрострахования на примере деятельности обществ взаимного страхования. *Наукovedenie – 2016: интернет-журнал*. 2016. Том 8. № 3. URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/133EVN316.pdf> (15.07.2019).
6. Офіційний сайт Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (02.07.2019).
7. Стратегія розвитку страхового ринку України на 2011-2020 роки. *Финансовые услуги*. 2011. № 1. С. 17-19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/finu_2011_1_7 (21.07.2019).
8. Ширінян Л.В., Ширінян А.С. Мікрострахування в Україні: бути чи не бути? : монографія. Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю. А., 2012. 208 с.
9. Ширінян Л.В. Сутність і специфіка полісів мікрострахування для малозабезпеченого населення і представників малого бізнесу. *Економіка та право*. 2011. № 3(31). С. 20-25.

References.

1. Dubova, S.E., Maslennikova, N.V. and Cyganov, A.A. (2019), *Mikrostrahovanie v sistemesocial'nojzashhity* [Microinsurance in the social security system], Prometej, Moscow, Russia.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine “About the Sovereign Budget of Ukraine on 2019”, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 24 July 2019).
3. Kurin'ko, R. (2016), “Responsible microinsurance”, Blog post, available at: <http://kurinko.com> (Accessed 2 July 2019).
4. Maslennikova, N.V. (2016), “Microinsurance products and their role in increasing the availability of insurance services for poor citizens and developing the social security system of the Russian Federation”, *Russian economic*, vol. 2, available at: <http://www.e-rej.ru/upload/iblock/79c/79c0cc85c23dd25f69766a2bad7b49b4.pdf> (Accessed 15 July 2019).
5. Maslennikova, N.V. (2016), “Implementation of the principles of microinsurance on the example of the activities of mutual insurance societies”, *Naukovedenie-2016*. T. 8. vol. 3, available at: <http://naukovedenie.ru/PDF/133EVN316.pdf> (Accessed 15 July 2019).
6. The official site of Derzhstat Ukrainy (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 2 July 2019).
7. (2011) “Strategy for the development of the insurance market of Ukraine for 2011-2020 y”, *Financial services*. vol. 1. P. 17-19, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/finu_2011_1_7 (Accessed 21 July 2019).
8. Shyrinian, L.V. and Shirinian, A.S. *Mikrostrakhuvannia v Ukraini: buty chy ne buty?* [Microstrahuvannia in Ukraine: buti chi not buti?], Vydavnytstvo Chabanenko Yu. A., Cherkasy, Ukraine.
9. Shirinian, L.V. (2011), “The essence and the specificity of the policy for the low-baked population and the representative of the small business”, *Economy and that right*. vol. 3(31). P. 20-25.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2019 р.